

PRIMELE FORME DE EXPRESIE ALE IDEILOR LIBERALISMULUI FRANCEZ ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE

Veacul al XVIII-lea a cunoscut mutații ce i-au conferit un loc aparte în trecutul românilor. „Uraganul dezlănțuit în Apus de Marea Revoluție Franceză”¹ a făcut să trosnească din încheieturi cele „două corăbii plutind pe o mare furtunoasă”², care erau Principatele. Dincolo, și adesea în ciuda „accidentelor” istorice, societatea românească a făcut însemnați pași pe linia modernizării. Criza vechilor instituții a fost grăbită de înseși domniile fanariote; fanarioții „fără știrea lor chiar”, au îndeplinit rolul de intermediari ai culturii moderne și, până la un punct, ai „luminilor” franceze.

Începând din veacul al XVIII-lea „lumina vine dinspre Apus... progresul nu poate însemna decât... fecundarea fondului național prin elementul creator al ideologiei apusene”³. Că societatea românească era pregătită să primească lumina, o dovedește șirul de mutații asemănătoare celor petrecute în Franța în epoca ce a precedat Revoluția. Filosofia care va face să se ivească baricadele, doctrina care a servit cel mai bine interesele burgheziei s-a mulat pe o „stare de receptivitate” românească, atât de necesară asimilării noilor idei.

Noua mișcare de idei a secolului al XVIII-lea situase lumea „într-un sistem de vase comunicante”, prin care a început să circule „seva unei lumi considerată până nu demult ca debitoare universală”⁴. Echilibrul fluid de forțe între marile puteri europene îl făcuse pe Talleyrand să constate, la începutul secolului al XIX-lea că: „le centre de gravité du monde n'est ni sur Elbe, ni sur Adige, il est la bas, aux frontieres d l'Europe, sur le Danube”⁵; într-un moment când Principatele devin piatra de încercare a echilibrului european, „meteorologia veacului XIX se arată puțin cam suctă: vântul occidentalizării bate inițial de la est și întâmpină împotriviri de la sud”⁶.

Totuși, ecourile directe ale Revoluției Franceze în Principate sunt mai degrabă slabe în perioada inițială. Ele nu declanșează un puternic curent de opinie, ale cărui urmări să se facă simțite în practică. Până pe la 1800, ideile Revoluției nu-și găsesc, la noi, purtători de cuvânt autorizați, deoarece la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, burghezia nu își schițase, distinct, profilul. Era slabă numeric și eterogenă din punct de vedere etnic iar sub raportul compoziției, cuprindea elemente foarte diverse: negustori, arendași, mici funcționari, patroni de ateliere, meșteșugari⁷. Nu exista încă o burghezie în sensul occidental al termenului; totodată, sub raportul convingerilor social-politice, era împărțită în două

¹ A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I, Hucurești, 1911, p. 53.

² Expresia îi aparține lui Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, în VR, 1929.

³ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Hucurești, Editura Științifică, 1972, p. 76.

⁴ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 16.

⁵ Cf. *Acte și documente relative istoria renașterii României*, VII, p. 251.

⁶ Ștefan Cazimir, *Alfabetul de tranziție*, București, 1986, p. 27.

⁷ Vezi Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, Editura Științifică, 1972.

categorii: cea care susținea idealul liberal, al unei societăți laice, și apărătoarea economiei de breaslă, încremenite în tiparele tradiției și supusă autorității Bisericii. Pătrunderea ideologiei Revoluției Franceze în Principate a avut loc, așadar, în condițiile în care nu exista o clasă burgheză suficient de puternică.

Rolul acesteia va fi îndeplinit de boierimea mică sau „ciocoime”, „în această perioadă o pătură activă, căreia vântul îi suflă în pânze, de o omogenitate relativă, fiindcă în noua epocă banii prețuiesc mai mult decât rangurile”⁸. Angrenată în schimbul de mărfuri, mica boierime nu face cheltuieli neproductive, nu își risipește averile, precum protipendada. Ea își face tot mai activ simțită prezența în viața economică, tinzând să lase în urmă pe acest plan marea boierime. Din cauza poziției periferice pe care o ocupă în cadrul societății fanariote, are avantajul de a nu fi implicată nemijlocit în funcționarea sistemului. Acesta este motivul pentru care a fost mai receptivă la ideile Revoluției Franceze, atât sub aspectul egalitarist, vizând înlăturarea privilegiilor marii boierimi, cât și sub aspectul național, al conștiinței faptului că poporul român constituie o comunitate de viață și aspirații, cu personalitate distinctă.

Boierimea mică reprezenta, deci, un fel de burghezie față de vechea boierime, „o burghezime însă ce trebuia să îmbrace haina nobleții, spre a putea însemna ceva”⁹; acest fapt constituie o particularitate a începuturilor liberalismului românesc.

O altă particularitate, care își va pune amprenta asupra întregii evoluții a liberalismului românesc, este aceea că, în Principatele române, ideile liberale, al căror scop principal a fost, în Apus de a moderniza și de a elibera societatea de influența și dominația străină, au fost afirmate nu împotriva Vechiului Regim (care, practic, nu a existat), ci împotriva dominației străine¹⁰. Activitatea de elaborare programatică, în care au fost antrenate spiritele avansate ale românimii, evidențiază o profundă întrepătrundere a obiectivelor naționale și sociale; „gândirea politică românească a căutat să dea conținut *alternativei naționale* (s.a.) pentru procesul modernizării, altfel spus, pentru așezarea în termeni firești (naționali) a raportului stat-societate”¹¹.

După ce am schițat, pe scurt, liniile specifice ale începuturilor istoriei moderne a românilor care au determinat ca fenomenul liberal în Principate să îmbrace forme deosebite față de cel european, vom proceda la relevarea principalelor evenimente care atestă că spiritul înnoitor al liberalismului pătrunsese și în societatea românească.

Deși transformările produse în veacul al XVIII-lea dovedesc că introducerea elementelor moderne corespundea interesului general, la sfârșitul acestui secol și la începutul celui următor are loc o confruntare între liberalism și spiritul conservator; ambele, nu neagă nevoia modernizării, dar au viziuni diferite în ceea ce privește profunzimea, ritmul și

⁸ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Editura Minerva, 1972, p. 42.

⁹ A.D Xenopol, *op. cit.*, p. 100.

¹⁰ Gh. Platon, *Le libéralisme roumain au XIX-e siècle*, în *Culture and Society*, supliment VI al *AJIAJ*, 1985, p. 72.

¹¹ Gheorghe Cliveti, *Geneza liberalismului la români. O evaluare din perspectiva devenirii raportului stat-societate*, în *AM*, I-II, 1996, p. 79.

natura transformărilor¹². Unită pe terenul intereselor generale românești, „partida națională” se scindează, sub influența ideilor Revoluției Franceze, în două tabere care au dat naștere celor două partide sau „tarafuri”, cum se numeau pe atunci, cunoscute mai târziu sub denumirile de Partid Conservator și Partid Liberal¹³.

Transformările înfăptuite în Europa în concordanță cu ideile revoluționare și liberale au provocat, și în Principate, preocupări similare; o dovedesc ideile înaintate exprimate în documentele vremii (atât în cele particulare, cât și în cele oficiale), precum și elaborarea unor proiecte de constituție, a unor programe de reformă care, până la revoluția lui Tudor din 1821, constituie principalele forme de manifestare a ideilor liberale pe teritoriul românesc. Aceste documente ne permit să percepem pulsul unei societăți care conștientizează ideea schimbării.

În Principatele române, ideile liberale se manifestă destul de timid la începuturi. Existența unei societăți închistate în dogme, a suzeranității otomane și a protectoratului țarist a făcut ca multe idei avansate să fie exprimate cu prudență, din grija de a nu provoca convulsii sociale, care ar fi afectat însăși autonomia statală. De aceea, critica realităților și propunerea unor soluții de îndreptare în acord cu ideile liberale își găsesc, la început, locul predilect de manifestare în cercurile politice opoziționiste secrete¹⁴.

În contextul unei largi difuziuni a „luminilor” din Occident, după Marea Revoluție Franceză, schimbările din mentalitate conduc spre înfîrșirea unui anumit spirit politic, preocupat de problemele majore ale Principatelor.

Că liberalismul a fost, la început, o mișcare reformistă în sânul boierimii luminate în confruntarea cu spiritul conservator al boierimii retrograde o dovedește proiectul de organizare constituțională a Moldovei, elaborat în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea de către Ion Cantacuzino¹⁵. Intitulat *Plan sau o formă de oblăduire republicană aristodemocraticească*, el preconiza o formă de stat hibridă, numită „republică aristodemocraticească”, condusă de clasa feudală. Aceasta ar fi asigurat boierimii puterea în stat, dar, prin chemarea „tuturor categoriilor sociale” de a-și trimite reprezentanți în „divanul cel dă jos” s-ar fi creat un regim republican, cu un caracter mai larg, mai reprezentativ.

Ion Cantacuzino încerca să aplice principiile constituționalismului și parlamentarismului englez realităților românești, prin organizarea a trei divanuri, independente unul de altul, potrivit principiului separării puterilor (care este însă incomplet și imperfect aplicat). Atribuțiile propuse celor trei divanuri demonstrează tendința concentrării puterii în mâinile marii boierimi, care urma să exercite rolul cel mai important în stat: Divanul cel Mare, alcătuit din 15 mari boieri, Divanul Pravilnicesc (judiciar), compus din 15 boieri indiferent de grad, dar care trebuiau să cunoască „știința pravilelor” și, în sfârșit, Divanul de Jos, compus din 48 de deputați, câte 3 pentru fiecare ținut, aleși prin vot indirect de către „lăcuiitorii cei adevărat

¹² Gh. Platon, *op. cit.*

¹³ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, f. ed., 1896, p. 76.

¹⁴ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 20-21.

¹⁵ Iuliu Ciobotaru și N.A. Ursu au demonstrat în *Un proiect românesc de republică din secolul XVIII*, că proiectul îi aparține lui Ion Cantacuzino și nu lui Dumitrache Sturza, cum se crezuse anterior și că datează nu de la 1802, ci de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Vezi *AJAL*, XXIV, 1, 1987, p. 181-197.

slobozi”, „știuți mai drepti și cu iubire de patrie”. Acest document are o deosebită importanță prin faptul că, deși este primul proiect de constituție românească, idei înaintate precum: garantarea libertății individuale prin interzicerea arestării fără o prealabilă cercetare și judecată, crearea bugetului statului (întocmit semestrial, de către o comisie de finanțe și prezentat Divanului de Jos, care îl discută „cum se obișnuiește la Englitera, țară slobodă”), propunerea ca fetele să beneficieze de aceeași instrucție ca și băieții sunt integrate unui sistem, îndelung gândit și cumpănit în trăsăturile generale și în detalii, adaptat realităților românești.

Un semn prevestitor al mișcării cărvunarilor este scrisoarea anonimă din timpul domniei lui Alexandru Moruzi, al cărei text nu ne-a parvenit, dar de a cărei existență aflăm din anaforaua, foarte cuprinzătoare, alcătuită de Divan. În 1804 (anul de când datează anaforaua), boierimea mare și, în general, cercurile oficiale au fost impresionate neplăcut de această anonimă, în care erau criticate sistemul politic, privilegiile exclusive ale protipendadei și se formulau „cereri de reformă sub amenințare de răscoală”¹⁶. Din conținutul actului întocmit de Divan, reiese că scrisoarea aparține micii boierimi, care „cu depărtarea pronieii cerești au fost de a se sui și a se alcătui întru cinul boieresc” și care „fac pomenire arătoare de un cuget al nesupunerii franțozești”¹⁷. Mica boierime moldoveană pretindea egalitatea cu marea boierime și privilegiile identice cu aceasta, interpretând deci în propriul interes principiul egalității, proclamat de Revoluția Franceză¹⁸. Amintirea Revoluției Franceze într-o anafora a Divanului Moldovei din 1804 arată că ideile acesteia fuseseră adoptate de către boierimea mică moldoveană și că acestea îi argumentau acțiunile, destul de primejdioase, se pare, dacă marea boierime se arată înspăimântată de o simplă anonimă. A.D. Xenopol a demonstrat că acest document nu reprezintă un simplu pamflet, ci și un important izvor juridic, deoarece, prin cererile de reforme liberale cerute, urmărea să pună bazele unei ocârmuirii în care doar marea boierime se bucura de drepturi, putere și mărire¹⁹.

Mai importante, deoarece exprimau principiul revoluționar bazat pe libertatea, egalitatea și garantarea persoanei, sunt documentele care exprimă ideea egalității în drepturi politice a „ciocoilor” cu protipendada. Ele întăresc credința că „ciocoii” amenințau cu Revoluția Franceză pe cei care nu voiau să înțeleagă „încotro suflă vântul veacului”, cum îi caracterizează, inspirat, pe marii boieri, logofătul Conachi²⁰. Rivalitatea dintre Rusia și Turcia le-a determinat să-și atragă partizani din rândul populației românești. Deosebirile dintre boierimea mare și cea mică sunt vizibile și în ceea ce privește puterea care o sprijină. Boierii mari fuseseră atrași de către Rusia, în timp ce „ciocoimea” era sprijinită de către Turcia.

Pentru gândirea politică românească de la începutul secolului al XIX-lea, pentru argumentarea faptului că liberalismul și conservatorismul s-au

¹⁶ Apostol Stan, Mircea Iosca, *Liberalismul politic în România. De la origini până în 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 21.

¹⁷ A.D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822. Originile Partidului Conservator și a celui Liberal*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898, p. 43-45.

¹⁸ Valeriu Șotropa, *Proiectele de Constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 41-44.

¹⁹ A.D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei...*, p. 45.

²⁰ Idem, *Istoria românilor din Ducia Traiană...*, p. 95-98.

confruntat, încă de la început, și pe terenul realităților sociale, sunt semnificative două scrisori ale lui Vasile Mălinescu către mitropolitul Moldovei, Veniamin Costachi, datate 2 iulie 1804 și 28 iunie 1805.

Scrisoarea lui Mălinescu din 1804 ni-l arată pe acest boier ca pe un călduros apărător al clasei țărănești. El este printre primii care, sub influența ideilor egalitare și libertare din Apus, se preocupă de îmbunătățirea situației țăranimii aservite. Pornind de la necesitatea ca, în luarea unor decizii, să se asculte și glasul „norodului” și să se cerceteze fără părtinire „starea țăranilor și boierilor”, Vasile Mălinescu propune, drept soluții pentru scoaterea țăranilor din situația de nesuportat în care îi adusesse transformarea domeniului feudal într-o întreprindere care producea pentru necesitățile pieței, acordarea, de către boieri, țăranilor clăcași, a unor loturi de pământ care să rămână în folosința lor permanentă ori să le fie date în arendă prin contract; de asemenea, acordarea de vite și unelte de lucru. Oricât de extraordinară pare ideea împroprietăririi țăranilor în mintea unui mare boier de la începutul secolului al XIX-lea, ea reiese cu claritate din scrisoarea lui Mălinescu, care adaugă că el cunoaște „ticăloșia țăranilor noștri; am intrat prin casele lor, i-am văzut la iarmaroace vânzându-și cea mai de pe urmă pereche de boi. Adevăr arăt, inima fierbând se fărna în mine...”

În scrisoarea de răspuns către mitropolitul Veniamin, datată la 28 iunie 1805, Mălinescu spune că „a auzit că boierii din starea de mijloc, prin pasquelurile lor, îngrozesc cu pilda Franției”. Sub impresia Revoluției Franceze, care înfricoșa boierimea, autorul scrisorii considera că acest cataclism social „se cuibărește în inimile oamenilor cari n-au drum legiuit de a-și arăta ahturile și necazurile sale, ca o scântee ce se tănuiește în cenușe”²¹. Era deci necesar, în concepția lui V. Mălinescu, de a se găsi o modalitate de cunoaștere a necesităților mulțimii, spre a le rezolva în concordanță cu aspirațiile ei, deoarece numai astfel putea fi evitată revoluția, de care se temea marea boierime. El afirma și ideea că regimul politic trebuia să se preocupe de interesele întregii societăți, adresând boierilor îndemnul să țină cont nu numai de „însuși al lor folos”, ci și de interesul „a tot norodul”.

Prin urmare, la Mălinescu se pot observa și primii germeni ai democratismului românesc; tot el introduce în terminologia politică noul concept de „popor”, prin care erau desemnate clasele de jos ale societății, precum și o altă idee importantă pentru liberalismul politic: aceea de reprezentare, atunci când cerea să se găsească o cale legală „spre descoperirea voințelor și a nevoilor a fiescecărei stări de oameni”²².

Perioada de până la revoluția de la 1821 este marcată, pe planul afirmării ideii naționale, de memoriile adresate marilor puteri (Rusiei, Turciei, Austriei), în care este vorba mai mult de critici la adresa dominației otomane, a clerului grec și a administrației domnitorilor.

Ca un ecou al evenimentelor petrecute în Franța în 1789 și o aluzie la cele „trois états” ale societății franceze de dinaintea Marii Revoluții, memoriul adresat delegațiilor participante la tratativele de pace de la Șiștov

²¹ Valeriu Sotropa, *op. cit.*, p. 104.

²² Apostol Stan, *Mircea Iosa, op. cit.*, p. 22.

(1791) propunea, între altele, „conducerea țării de către un domnitor ales nu numai de boieri, ci de cele trei stări”²³.

Cu prilejul numirii lui Alexandru Moruzi ca domn al Țării Românești, într-un arz din 1793, se considera că prea dese schimbări de domn aduc neliniște și ruină în țară, de aceea se cerea numirea domnului pe o perioadă mai lungă²⁴.

În memoriile adresate primului consul al Franței, Napoleon, prin 1800-1802, în rânduri pline de căldură, boierii munteni îl numeau pe conducătorul tinerei Republici franceze „erou al secolului nostru”, iar boierii moldoveni își exprimau dorința de a simți „binefacerile pe care Moldova le așteaptă de la o constituție”. Se observă că boierii munteni și moldovenii încercau să facă din Franța principalul element de sprijin extern²⁵.

După cum arăta A.D. Xenopol, mobilul activității „partidei” sau „partidului național”, apărut în societatea românească la începutul secolului al XIX-lea era ocuparea tronului de către un anumit demnitar, căruia trebuia să i se creeze condiții interne și externe pentru preluarea domniei. Printre altele, o importantă idee, afirmată pentru prima oară în Principate, este aceea de a se acorda noului stat un suveran străin, de origine franceză sau italiană. Vaillant afirma că o delegație de boieri din ambele Principate a fost la Paris pentru a-și expune doleanțele lui Napoleon. Cert este că, în 1806, Napoleon a intervenit pe lângă sultan, cerându-i să-i înlăture pe domnii fanarioți, considerați instrumente ale țarului, și să fie readuse la conducerea celor două țări „vechile case” („rappeler les anciennes Maisons”)²⁶.

Într-un memoriu adresat Porții în noiembrie-decembrie 1802, boierimea moldoveană dădea expresie principiilor revoluționare franceze ale egalității, libertății și garanției personale. „Cinstea, viața, averea” erau considerate „celi întâi și mai obștești” drepturi, cerându-se să fie păzite „pentru toți deopotrivă, fără de nici o deosebire”. Sub raport social, se solicita ca „dreptățile stărilor” să fie respectate „fără de nici o osăbire de la obraz la obraz”. În legătură cu domnul, se preconiza „chizușie obștii pentru alesul obraz”, „îndatorire în scris” dată concomitent cu alegerea pentru respectarea legilor și răspunderea pentru încălcarea lor: „o oarbă supunerii la pravilii și obiceiurile pământești, o neclătită urmări pe legiuiri, voe dată în scris de a fi tras în judecată...”. Cu aproape trei decenii înainte de *Regulamentul Organic*, boierii moldoveni cereau să se întocmească „un bun reglement”, considerat ca fiind „obștii de neapărată trebuință”²⁷.

„Teodor Vladimirescu rădică pe de altă parte în Valahia steagul național, vestind românilor că vremea venisă pentru ca țara să șcuture stăpânirea străinilor, să depărteze abuzurile, care o rodia, și să dobândească guvern național întemeiat pe o șartă liberală (s.n.)”²⁸. Afirmând cu tărie și în mod deschis legitimitatea împotrivrării la abuzurile puterii, în *Proclamația de*

²³ *Ibidem*, p. 20.

²⁴ Mihai T. Orovcanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cerma, 1995, p. 188.

²⁵ Apostol Stan, *Mircea Iosa*, op. cit., p. 23.

²⁶ Valeriu Șolropa, op. cit., p. 41.

²⁷ *Ibidem*, p. 40-41.

²⁸ M. Kogălniceanu, *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăilcană, rostit în 24 noiembrie 1843*, în Cornelia Bădăra, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 223.

la Padeș Tudor demistifică „autoritatea” de caracterul ei sacru. E pentru întâia oară la noi când individul capătă statutul de „persoană”, adică de „dreptul de a dispune de drepturi”, între care și acela de a alege și a-i revoca pe cei chemați să-l cărmuiască.

Bolintineanu recunoștea în Tudor Vladimirescu „un mare poet”, deoarece idei ale Revoluției Franceze care țin de concepția burgheză despre om sunt afirmate într-un stil simplu și familiar. Astfel, dreptul de „rezistență la opresiune” menționat în articolul 20 din *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*: „Scopul oricărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea și rezistența la opresiune” este ilustrat de Tudor pe înțelesul tuturor: „pe balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, zic, atât cele bisericesti, cât și cele politicești, până când să-i suferim a ne suge sângele din noi, până când să le fim robi?”. Tudor, „om familiarizat cu întregul vocabular politic inaugurat de Revoluția Franceză”²⁹, utilizează într-un sens nou anumite concepte politice: suveranitate, popor, libertate, egalitate, dreptate.

Proclamația pune și problema suveranității naționale; ea transformă pe rebelii strânși în jurul lui Tudor într-un corp reprezentativ: „Să vă faceți degrabă și să veniți unde veți auzi că se află adunarea cea orânduită pentru binele și folosul a toată țara. Și ce va povățui mai marii adunării, aceea să urmați, și unde vă vor chema ei, acolo să mergeți”. De semnalat e și apelul la apărarea proprietății. Răsculații sunt îndemnați să nu se atingă „măcar cu un grăunț de binele sau de casa vreunui neguțător, orășean sau țăran sau de al vreunui alt locuitor”³⁰.

Ideea că nu minoritatea exploatare constituie „patria”, ci masa celor care, prin număr și prestații, poartă pe umeri sarcinile țării, este exprimată cu multă claritate și într-un spirit net democratic în scrisoarea adresată lui Nicolae Văcărescu (11 februarie 1821); principiul justiției sociale animă întregul text. În această scrisoare, Tudor reflectă tendința egalitaristă a păturilor nevoiașе din Principate³¹.

În cel mai avansat program al revoluției, *Cererile norodului rumânesc* se preconiza, într-un spirit net liberal, ca funcțiile laice și eclesiastice să nu se mai dea pe bani și pe baza originii sociale, ci numai pe baza vredniciei personale, reducerea cheltuielilor țării prin comprimarea aparatului administrativ, pedepsirea cu surghiunul sau confiscarea averii dregătorilor care se compromiseseră prin abuzuri sau jafuri, reorganizarea instanțelor și diminuarea taxelor de judecată și, foarte important, limitarea puterii domnești prin constituția pe care domnul era pus să jure la instalare³².

O interpretare interesantă dă Nicolae Iorga noțiunii de „norod” din proclamațiile lui Tudor, în care el vede o influență a Revoluției Franceze. După marele istoric, noțiunea de „norod” n-ar fi altceva decât poporul suveran³³.

²⁹ Apostol Stan, *Mircea Iosa*, op. cit., p. 28.

³⁰ Paul Cornea, op. cit., p. 162 și urm.

³¹ Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1978, p. 240-241.

³² Valeriu Șotropa, op. cit., p. 55.

³³ Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, București, f. ed., 1938, vol. VIII, p. 269.

Mișcarea românească de la 1821 a avut mai multe direcții și a produs mai multe urmări. Perioada de un sfert de veac, care se întinde între 1822 și revoluția de la 1848 n-a fost lipsită de memorii și proiecte de reformă, foarte multe dintre acestea apărute în anii imediat următori anului 1821. Lumea românească simțea nevoia unor schimbări în conducerea și administrarea țării, în viața socială și economică. Marii boieri voiau un regim nou, cu un domn pământean, care să le asigure și să le sporească privilegiile. Caracteristice în această privință sunt: memoriul alcătuit de boierii refugiați la Cernăuți și adresat Porții, memoriul în 23 de puncte alcătuit de boierii refugiați la Brașov, în 1821 și trimis guvernului țarist, precum și cererile boierilor din Țara Românească, plecați la Constantinopol în mai 1828.

Pe când boierii mari, bătrâni, se arătau indignați, ca Alecu Beldiman în a lui *Jalnica tragodie*, că-i tulbură revoluționarii în huzurul lor și-i pun pe drumurile de străinătate ale pribegiei prin Bucovina și Basarabia, altă boierime, mai nouă, mai tânără, mai îndrăzneată, se gândea să întrebuițeze evenimentele neașteptate pentru a crea o nouă situație patriei lor. Astfel, pe când cei dintâi visau la o republică aristocratică, având doar un „baș-boier” în frunte, ceilalți doreau ordine constituțională ca în Apus: domn din țară și voit de țară prin boierii ei, un „senat” care să-l sfătuiască, o administrație cu ierarhie și împărțire de roluri și separarea, după modelul englez adoptat de francezi la 1789, a celor trei puteri³⁴.

Memoriul întocmit de Alexandru Villara (sau, după o părere mai veche, de Gr. Brâncoveanu), preconiza și el diferite măsuri organizatorice de ordin economic, politic și administrativ. O parte dintre revendicările formulate are un caracter înaintat, vizând asigurarea progresului economiei și mai buna administrare a țării. Organizarea de stat preconizată se întemeia pe principiul separării puterilor, care era însă incomplet valorificat: dregătorii urmau să primească lefuri fixe, nemaibeneficiind de „avaeturi”, iar funcționarii de pe lângă divanuri și departamente nu puteau fi înlocuiți decât pentru vină stabilită prin judecată³⁵.

Actele muntene din perioada imediat următoare revoluției lui Tudor se caracterizează prin ideile progresiste și egalitare pe căroră le dau expresie. În documentul intitulat *Cugetul adevăratului român către frații săi români* se propune formarea unei Adunări Obștești, în care hotărârile să fie luate de majoritate (idee inclusă și în scrierea *Pentru unire*) și ca „românii cu toți să-și aleagă chipul lor de oblăduire a pământului”. O puternică influență a ideilor iluministe se observă într-un apel care arată că adevărata „blagorodie” (nobilitate) are la bază „îmbunătățirile cele sufletești”; urcarea treptelor sociale trebuie să se realizeze numai în funcție de învățatură, silință și vrednicie, în baza folosului pe care cineva îl aduce compatrioților.

Remarcabil pentru ideile expuse în rânduri demne de o antologie este un pamflet muntean, unde se subliniază că „acei puțini, cari cu nedreptăți se slujesc de patrie, nu pot fi patria, iar glotișul tol, ce prin silnicie se află supuși la cei puțini, aceia și firește și pravilnicește sunt patria și orice putere care se oblăduiește cu pravili și dreptate așa îi poate numi”³⁶.

În atmosfera de suprasolicitare conservatoare de după revoluție, literatura politică a boierimii secundare ne întâmpină cu o deschidere mai

³⁴ Idem, *Istoria românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 481.

³⁵ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 57-61.

³⁶ *Ibidem*, p. 64.

largă spre ideile egalitariste și democratice (o democrație funcționând numai în interiorul clasei boierești!). Emanatie a acestei tendințe de lărgire a ierarhiei în ființă este programul cuprinzător cunoscut sub numele de *Constituția cărvunarilor*, apărut în Moldova anului 1822. O parte dintre reprezentanții micii boierimi din Moldova (numiți de marea boierime „cărvunari” și „novatori”) au prezentat în toamna anului 1822 memoriul domnitorului Ioniță Sandu Sturdza. În redactarea „Constituției” din 1822 a „cărvunarilor” din Moldova un rol important l-a avut Ion Tăutu „tânărul”.³⁷ A.D. Xenopol (cel care a descoperit textul original al acestui act) îl considera „cea dintâi manifestare politică a cugetării liberale” și „cea dintâi întrupare a unei gândiri constituționale în țările române”, „o constituție în înțelesul obișnuit al cuvântului, adică o întocmire legală a cărmuirii unui stat”³⁸. Același caracter de constituție îi era atribuit în 1823 și de către Mihail Sturdza, într-o corespondență cu consulul rus Minciaki³⁹.

Proiectul de Constituție cuprindea 77 de articole numite „ponturi”, „în care erau întrupate dorințele boierilor mici, care voiau să rupă cu absolutismul trecutului”, fiind cuprinse „câteva principii care erau cu totul necunoscute pe acele timpuri, și unele din ele ca: egalitatea înaintea legii, libertatea individuală, libertatea muncii, libertatea comerțului, figurează în constituțiunile moderne”⁴⁰.

Erau proclamate principii moderne, inspirate din articolele *Declarației drepturilor omului și cetățeanului*: respectul proprietății (art. 3 și 58), cu recunoașterea dreptului de expropriere pentru cauză de utilitate publică (art. 5: nu se poate face expropriere decât când o „obștească trebuință” impune o asemenea măsură), libertatea muncii și a comerțului (art. 13 cerea ca agricultura, industria și comerțul să fie „neoprite” în Moldova și să fie „slobode...productele pământului de orice fel de a trece și peste hotar”), libertatea individuală, egalitatea înaintea legilor (art. 8: cei abuzivi vor fi pedepsiți „fără alegere de obraji” plus art. 12, 18 și 26), atribuirea funcțiilor conform meritului. „Constituția” cărvunarilor prezintă însă și limitări, dacă o comparăm cu *Declarația franceză*: celelalte culte erau numai tolerate, „suferite”, față de „pravoslavnică credință creștinească a răsăritului” (art. 2); de asemenea, pe lângă că nu era inclusă libertatea comunicării gândurilor și părerilor, se preconiza cenzura tipăriturilor și se menținea robia.

Egalitatea în fața legilor, principiu de bază al ideologiei liberale, este cuprinsă în formula „Înaintea pravilei să fie socotiți toți deopotrivă și fără deosebire, având a fi și pravila una și aceeași pentru toți, sau pentru a ocroti sau pentru a pedepsi”.

În privința organizării statului, concepția „cărvunarilor” pornea de la ideea restrângerii puterii domnești și încredințarea dreptului de conducere a statului unui Sfat Obștesc, organ reprezentativ al boierimii de toate

³⁷ A.D. Xenopol, *Un „jacobin” moldave au XIX-e siècle*, în *RHSEE*, an XIII, nr. 7-9, 1936, p. 279 și 288.

³⁸ Idem, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822*, comunicare la Academia Română, 27 martie 1898. A fost publicat de către A.D. Xenopol în *AARMSI*, vol. 20, fiecare capitol fiind ursoțit de un mic comentariu explicativ. Titlul complet al proiectului de Constituție este: *Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obștei Moldaviei în întocmire cu cele cuprinse prin obștească jalba sa, trimisă către preal înaltul Deuleat și în temeiul Sfântului și înalt împărătesc firman ce s-au slobozit la...ca să fie obștește sfințite aceste cereri, spre a sluji pământestei cărmuirii de temei, până ce se va înființa pravila Țării într-o desăvârșită alcăduire.*

³⁹ D. Ciurea, *Civilizația în Moldova în perioada 1834-1849*, Extras din *AIAI*, XIII, 1976, p. 11.

⁴⁰ ****Istoricul Partidului Național-Liberal de la 1848 și până astăzi*, București, Imprimeriile „Independența”, 1923, p. 12.

categoriile, cea a micii boierimi având preponderență numerică. Important este totuși că „pentru întâia oară se vede pus în acest proiect de Constituțiune principiul alegerii reprezentanților națiunii, care constituie esența principiului reprezentativ”⁴¹.

Se introducea principiul separării puterilor în stat (art. 73, 74 și 75) - corpul legislativ având un rol important în conducerea țării - cât și principiul supremației legii. Pentru prima dată la noi se făcea distincția între puterea legiuitoare și cea executivă: „puterea hotărârei” era atribuită domnului și Sfatului Obștesc, în timp ce „puterea ocârmuirii și a împlinirii” urma să aparțină domnului. Nu se vorbește expres despre puterea judecătorească, dar era atent reglementată organizarea și activitatea judiciară⁴².

Articolele 1 și 72 reglementau autonomia domniei și alegerea domnului de către Obșteasca Adunare, articolul 69 dispunea înființarea de școli românești, iar articolul 77 statormicea dreptul de petițiune la Poartă. Toate acestea sunt indicii care reflectă o încercare de înnoire a Moldovei, având la bază ideile liberalismului apusean preluat prin filieră franceză.

Accesul la exercitarea puterii politice era însă excesiv de limitat, marii boierimi adăugându-i-se doar reprezentanții boierimii mici și mijlocii⁴³. Totuși, pentru prima dată, în acest proiect de constituție se proclamă un principiu fundamental al dreptului constituțional modern: guvernarea națiunii prin ea însăși⁴⁴. Așa cum s-a remarcat, pe bună dreptate, „democrația cărvunarilor n-a ieșit dintr-o doctrină savantă, nici prin imitație de la străini. Influența revoluției franceze de care se resimte nu-i schimbă caracterul ei original...”⁴⁵ Autorii proiectului de Constituție au urmărit „organizarea unui stat de drept, fundamentat pe principiile raționaliste ale revoluției franceze și pe așezămintele românești vechi, pentru a scoate Țara din abuzurile înrădăcinate”⁴⁶.

Cererea „cărvunarilor” sau „carbonarilor” a fost primită de Poartă, care a restaurat domnia pământeană în Moldova și, ca o consecință, și în principatul muntean. Chiar dacă „Constituția” cărvunarilor nu a căpătat recunoașterea formală de lege fundamentală, anumite dispoziții ale sale au fost aplicate între 1822-1826 de către Ioniță Sandu Sturdza, care a condus Moldova în „spirit cărvuneresc”⁴⁷. Dovadă a contradicțiilor care măcinau epoca, a faptului că ideile Marii Revoluții erau interpretate diferit, în funcție de interesele celor care le vehiculau sunt *Considerațiile asupra Principatelor Române la începutul anului 1825*, în care este clar exprimată ideea contractului social și a despotului luminat⁴⁸.

Protipendada găsește soluția în instituirea unui nou regim cu un domn pământean, garant al asigurării și sporirii privilegiilor sale, reușind să-i smulgă „domnului ciocoilor”, Ioniță Sandu Sturdza, prin *Anaforaua pentru*

⁴¹ *Ibidem*, p. 13.

⁴² Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 71-74.

⁴³ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 20-21.

⁴⁴ Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, București, Casa de Editură și Presă „Șanse S.R.L.”, 1996, p. 23.

⁴⁵ D.V. Barnovschi, *Originiile democrației române: „Cărvunarii”. Constituția Moldovei de la 1822*, Iași, Editura Viața Românească, 1922, p. 93.

⁴⁶ Mihai T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 198.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 197.

⁴⁸ Vezi *Considerations sur la Moldavie et la Valachie au commencement de 1825*, în *HUFRUZĂLA, Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV, Suplement 1 (1802-1849), București, 1891, p. 63, 65.

pronomiile Moldovei (1827) „niște privilegii afară din cale, precum nu le mai avusese niciodată în Țările Române clasa boierească”⁴⁹. Cele 20 de „ponturi” ale *Anaforalei*... se constituiau deci într-o replică pentru reconsolidarea statului nobiliar⁵⁰.

Dintre cererile de reforme de până la *Regulamentul Organic* merită remarcate propunerile făcute, prin 1826-1827, de profesorul de filosofie la Sf. Sava, Eufrosin Poteca: egalitatea tuturor claselor la numirea în funcții, impozit proporțional cu averea, libertatea tiparului, dezrobirea țiganilor, constituirea unei adunări compuse din reprezentanți ai județelor, aleși prin vot indirect. Este deosebit de interesantă și modernă caracterizarea pe care Poteca o făcea „cârmuitorului politicesc”: „Cârmuitorul este și slujește binele norodului, iar nu norodul este și slujește pentru cârmuitor..., norodul poate să-l scoată și să-l aleagă pe altul”. Memorii din Moldova, redactate în aceiași ani de către Manolache Drăghici, Iordache Rosetti-Roznovanu, Barbu Știrbei, Ionică Tăutu, dau dovadă de un constituționalism și legalism progresist.

Liberalismul dobânda un puternic suport material după *Tratatul de la Adrianopol* din 1829. Înlăturarea monopolului otoman și accesul liber pe piața internațională au deschis, pentru Principate, calea unei dezvoltări mai rapide în toate domeniile⁵¹. Principatele române, până atunci izolate de comerțul european, intrau în circuitul relațiilor internaționale dominate de burghezie.

Întocmirea și punerea în aplicare a *Regulamentului Organic* în iulie 1831 în Țara Românească și ianuarie 1832 în Moldova formează un punct de răscruce, încununând stăruințele reformiștilor anteriori. Chiar dacă sub o formă modificată și doar parțial, el cuprindea unele dintre cererile și propunerile prezentate în memoriile și proiectele anterioare⁵². Sub acest nume modest, *Regulamentul* a avut menirea de a realiza „potrivit cu interesul marilor boieri, a programului sprijinit de boierimea de toate treptele și mai ales de boierii cei mici, începând cu secolul al XVIII-lea”⁵³.

Elaborat sub directa îndrumare a Curții de la Petersburg de către un comitet de boieri din Iași și București, în care intrau „înțeleptul poet Conachi, priceputul grec muntean dr. Asachi, iar, ca secretari, cu Asachi, de o parte, iar, de alta, cu tânărul Barbu Știrbei, format la Paris”⁵⁴, *Regulamentul Organic* constituie, în cea mai mare parte, o operă românească. Comitetul – prezidat de consilierul rus Minciaky - a lucrat la București, sub supravegherea lui Kisseleff. „Oamenii de la Petersburg – arăta N. Iorga - au susținut să dea aceeași formă constituțională ambelor țări și au introdus chiar în *Regulamentul organic* articolul care pregătea unirea lor, fiindcă pentru ei era mult mai comod să le anexeze dintr-o dată, decât fiecare principat pe rând”⁵⁵. Cele două Comisii de redactare a *Regulamentelor*

⁴⁹ A.D. Xenopol, *Istoria romanilor*, XI, ed. cit., p. 52.

⁵⁰ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 11.

⁵¹ Gh. Platon, *Rădăcinile istorice ale revoluției române de la 1848*, Extras din *AI*, XI, 1974, p. 56.

⁵² Andrei Oțetea, *Geneza Regulamentului organic* în vol. *Scrieri istorice alese*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 229-245.

⁵³ N. Iorga, *Istoricul Constituției românești*, în *Noua Constituție a României*, f. a., p. 23.

⁵⁴ Idem, *Istoria românilor prin călători*..., p. 482.

⁵⁵ Idem, *Evoluția ideii de libertate*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Bădescu, București, Editura Meridian, 1987, p. 136-137.

trebuiau să reformeze instituțiile și să elimine (în măsura posibilului) diferențele instituționale dintre cele două Principate.

Reforma administrativă, judiciară și fiscală realizată de *Regulamentul Organic* a introdus organele esențiale ale statului modern, inaugurând un cadru constituțional liberal care, prin însăși natura lui, favoriza difuzarea mai largă a ideilor liberale în toate straturile societății. Forma de organizare statală din Principatele române avea la bază principiul separației puterilor în stat: cea executivă era încredințată domnului, cea legislativă era exercitată în comun de către domn și Adunarea obștească, puterea judecătorească, încredințată instanțelor judecătorești, fiind independentă de celelalte două puteri. *Regulamentul* cuprindea și stipulații care limitau puterea domnului.

Adunările obștești, „o tranziție între Divanul domnesc al vechiului regim și Parlamentul de la sfârșitul secolului al XIX-lea”⁵⁶ au devenit, la scurtă vreme după înființare, mediul propice de manifestare a opoziției naționale față de abuzurile domnului⁵⁷. Cele două Adunări obștești de la București și Iași erau un fel de un „Parlament embrionar”, limitat doar la categoria boierilor, în care aveau loc dezbateri libere, în ciuda tendinței puterii executive de a le tempera sau chiar anihila. Autentice conflicte între domnie și Adunarea obștească au survenit cel puțin în două cazuri: articolul adițional (1836-1837) și concesiunea Trandafilov, în care opoziția din Adunare s-a constituit în ceea ce s-a numit în epocă „partida” sau „partidul național”, încheată în jurul lui Ion Câmpineanu⁵⁸. Deputații și-au continuat activitatea și în afara Adunării, extinzându-și legăturile cu diferite cercuri opoziționiste din București. Potrivit aprecierilor lui Felix Colson, în 1839 „partida națională”, alcătuită din „patru din cei mai instruiți și mai capabili membri ai adunării, din câțiva boieri de rangul I, din aproape toți cei de rangul al II-lea și al III-lea, din totalitatea negustorilor, a întregului popor, și din cea mai mare parte a tineretului”⁵⁹, urma „trei căi diferite spre independența țării. Ea se ridică în Adunare împotriva abuzurilor și a încălcărilor Rusiei, se străduiește să organizeze țara pe temelii mai bune și caută să stabilească raporturi diplomatice cu Franța și cu Anglia pentru a pune capăt protectoratului Rusiei și a obține de la Poartă răscumpărarea tributului”⁶⁰.

Consacrând, în cuprinsul său, stipulațiile *Tratatului de la Adrianopol* privitoare la deplina libertate a comerțului intern și extern, *Regulamentul* a permis schimbări economice structurale în Principate; se crea, în acest fel, „primul vehicul de mare eficiență al ideii de libertate economică”⁶¹. Urmărind să asigure o adaptare treptată și lentă a intereselor clasei moșierești la procesul de dezvoltare a capitalismului, *Regulamentul Organic* n-a făcut însă decât să stârnească convulsiile sociale din agricultură, care aveau să zguduie neconținut societatea românească.

Regulamentul a constituit un factor de progres, o adevărată Constituție, care a stat la baza instituțiilor României moderne, chiar dacă el

⁵⁶ Keith Hitchins, *România 1774-1866*. București, Editura Humanitas, 1998, p. 204.

⁵⁷ Angela Banciu, *op. cit.*, p. 26.

⁵⁸ Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 46-47.

⁵⁹ F. Colson, *Consulatul Franței la Iași. Anexă la depesa politică din 28 ianuarie 1839*, nr. 21, Nr. 3, în Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 128.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 134.

⁶¹ Eugen Demetrescu, *Influența școlii economice liberale în România în veacul al XIX-lea*, București, 1935, p. 16.

a consfințit „în cazul Moldovei și Valahiei, regimuri prevalent administrative, sub cenzura Rușiei țariste, și nu regimuri reprezentative, propice demersului liberal”⁶²; este motivul pentru care revoluționarii de la 1848 n-au văzut în *Regulament* decât un instrument de împilare și de umilire.

În anii ocupației rusești (1828-1834) și ai *Regulamentului Organic* au fost acceptate unele instituții liberale, în schimb ideile egalitare au fost repudiate. Totuși, liberalismul s-a impus și în lupta pentru extinderea egalității politice. În condițiile în care boierimea din Principate vădea o puternică aversiune față de transformări sociale de natură să afecteze marea proprietate funciară, se poate vorbi despre „un liberalism luminat și cantonat la sferile restrânse ale puterii politice și la cercurile culturale”⁶³.

Gândirea economică și social-politică liberală a luat un deosebit avânt în ultimul sfert de veac anterior revoluției de la 1848, exprimându-se în cărți, în învățământ, în periodice, în programele, manifestele și pamfletele politice. „Mult avânt luară ideile liberale și egalitare prin școale și cărți, canalele de căpetenie prin cari ideile aceste se introduceau în mințile românilor...”⁶⁴, afirma A.D. Xenopol despre efervescența culturală care avea să-i însuflețească pe revoluționarii generației pașoptiste.

Activitatea lui Ion Câmpineanu și a tineretului progresist care îl susținea este o caracteristică a perioadei 1838-1840. O parte a cererilor și propunerilor prezentate în memoriile și proiectele anterioare fiind cuprinse, fie și într-o formă modificată sau parțială în acel act fundamental care a fost *Regulamentul Organic*, „generația lui Câmpineanu” va formula alte obiective, preluate și duse până la ultimele lor limite de generația de la 1848: schimbarea sistemului proprietății funciare, extinderea egalității politice și în păturile de jos ale societății, modificarea suprastructurii politico-juridice a Principatelor.

Proiectul de Constituție (sau *Osăbitul act de numirea suveranului românilor*), întocmit la 5/17 noiembrie 1838 de Partida Națională condusă de Ion Câmpineanu conținea, pe lângă cele șase articole introductive, care cuprindeau măsuri pentru perioada de constituire a noului stat, și un proiect de lege fundamentală, în care erau înscrise aproape toate libertățile burgeze⁶⁵.

La începutul art. 7, intitulat *Constituția românilor*, se afirma că „Țara rumânească este un loc slobod pentru câți în ea lăcuiesc”. Același articol proclama principii liberale ca: egalitatea în fața legii („toți rumânii sunt deopotrivă înaintea pravilii...”), dreptul de a ocupa un serviciu public în funcție de capacitate, libertatea personală („Slobozenia individuală este cheazășuită; nimeni nu va putea fi pârât și arestuit decât în întâmplările prevăzute de legi...”), contribuție proporțională la trebuințele statului, libertatea cuvântului și a presei („Toți rumânii au dreptul de a publica și a tipări a lor păreri...”)⁶⁶.

Același *Proiect de Constituție* acorda corpului legiuitor (în care erau reprezentați „toți rumânii fără osibire”), atribuții importante, printre care

⁶² Ghicorghe Cliveti, *op. cit.*, p. 81.

⁶³ Apostol Stan, *Murcea Iosa*, *op. cit.*, p. 44.

⁶⁴ Cf. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană...*, p. 233.

⁶⁵ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 100.

⁶⁶ *Osăbitul act de numirea suveranului românilor*, 5/17 noiembrie 1838, în Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 124.

sanționarea bugetului, elaborarea de sugestii și propuneri către șeful statului, controlul asupra miniștrilor și funcționarilor superiori: „hotărăște bugetul ce i se înfățișează pe tot anul, revizează cheltuielile hotărâte de dânsa, are dreptul de a face raporturi suveranului cător să ating de enteresul obștesc...”⁶⁷. La rândul său, suveranul, „șeful cel mai înalt al statului”, urma să dețină „puterea săvârșitoare” și avea atribuții identice cu cele conferite domnului prin Constituția din 1866: „comandă puterile de uscat și de apă, declară războiul, încheie pacea, tractaturile de alianță și de comerț...”⁶⁸ – iată, deci, un veritabil monarh constituțional, în accepțiunea cea mai strictă a liberalismului apusean.

Actul de unire și independență se constituie într-o declarație de principii a „partidei naționale” din Țara Românească. Elaborat de Câmpineanu, actul pornea de la premisa că „legile fundamentale și constituția” sunt nule „fiindcă s-au alcătuit în vremea unii ocupații militare rusești dă o adunare alcătuită arbitrar, iar nu dă toate mădulările care avea drept a o compune”, propunându-și „a răforma instituțiile cele vițioase dintr-a căroră pricină a și ajuns dajdic a statornici prin ereditate tronul, cea dintâia putere a unei nații slobode”⁶⁹. Se precizau apoi principalele îndatoriri ale unei națiuni față de ea însăși: a se conserva și a se perfecționa, în care scop fiii ei au „datoria sfântă dă a izbăvi patria, căci izbăvirea norodului este cea dintâi lege”. Pentru „izbăvirea patriei” se cerea nu numai „un nou trup dă legi politice, publice și civile”, ci și ca „acel rumân care va fi ales a să urca pă tron” să jure „a păzi condițiunile acestui act și acelea ce să vor înscrie în dăosibitul act al numirii” și „a dobândi independența, a face aliați și prieteni locului”⁷⁰.

Într-o scrisoare trimisă lui Adam Czartoryski la 1 decembrie 1838, Câmpineanu caracteriza programul său și al „partidei naționale” din Țara Românească drept un program de *libertate și regenerare* (s.n.).

Instituțiile politico-juridice devenind anacronice și insuficiente necesităților de dezvoltare a societății românești, în deceniile patru și cinci ale veacului al XIX-lea au apărut asociații și grupări care tindeau la înlăturarea ordinii existente. Este vorba despre societăți și asociații literare care urmăreau și scopuri politice („Societatea filarmonică” din București la 1833, „Asociația literară a României”, București, 1845, „Societatea pentru învățatura poporului român”, fondată în 1838 la Paris), precum și asociații și grupări secrete cu scopuri revoluționare: cea a lui Câmpineanu din Țara Românească (în 1838), a comisului Leonte Radu în Moldova (la 1839), a lui Dumitru Filipescu în Țara Românească (1840), „Frăția” la 1843 în București, „Asociația patriotică” în Moldova (1846). Principiile Revoluției Franceze, ale iluminismului, liberalismului și romantismului ajunseseră să se impună în cadrul acestor grupări compuse în special din tineri reprezentanți ai boierimii liberale, pe care îi vom regăsi ca viitori fruntași ai revoluției de la 1848. Este vorba despre Ion Câmpineanu, N. Bălcescu, Dumitru Filipescu, Cezar Bolliac, Gr. Alexandrescu, Ion Ghica, N. Kretzulescu, Al.G. Golescu-Negru, Ion Voinescu II, frații Radu și Al.G. Golescu, în Țara Românească și

⁶⁷ *Ibidem*, p. 125.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 124.

⁶⁹ *Act de unire și independență*, 1/13 noiembrie 1848, în *Ibidem*, p. 118.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 120.

M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Alecu Russo, Constantin Negruzzi, Teodor Râșcanu, în Moldova.

Programele de reforme burghezo-liberale apar mai ales după 1838. Pe lângă rolul pe care l-a avut în Adunarea Obștească, Ion Cămpineanu a fost și fruntaș al Societății Filarmonice, ale cărei țeluri erau extrem de pertinente: înlocuirea protectoratului țarist cu garanția colectivă a puterilor europene, egalitatea în fața legilor și în materie de impozite, libertatea tiparului, dezrobirea țăganilor, responsabilitate ministerială, emanciparea mănăstirilor închinat, generalizarea și gratuitatea învățământului⁷¹.

Boierimea cu ranguri inferioare din Moldova a fost antrenată, în 1839, în „Conjurația Confederativă” condusă de Leonte Radu. Mica boierime urmărea constituirea unei confederații, compusă din Moldova, Țara Românească și Serbia și, vizând instaurarea unui regim boieresc în locul celui autoritar al lui Mihail Sturdza, lupta pentru egalitate în drepturi politice cu marea boierime⁷², plasându-se pe aceeași poziție limitată ca și cărvunarii din 1822.

Dintr-o dezvăluire anonimă munteană aflăm că „În capitala Bucureștilor alcătuesc seanții supt mare cumpăt, lucrează, chibzuesc asupra unui scopos de revoluție și a unor sfârșituri la care nădăjduesc să ajungă; acest scop să zice că s-ar fi organizând de trei ani” și că „în această soțietate prin oarecare ecșperiență să simte cu încredințare o pregătire revoluțioasă”⁷³. Este vorba despre mișcarea conspirativă din Țara Românească din 1840, inițiată de o societate secretă compusă mai ales din tineri proveniți în majoritate din burghezie, dar și din mica boierime.

Mișcarea l-a avut în frunte pe tânărul boier Dumitru Filipescu și a numărat în rândurile sale figuri proeminente ca: „profesorul Murgu”, „profesorul Valiiian”, „căminarul Filipescu”, „iuncărul Bălcescu” și alții precum: „Marin și Telegescu”, „sărdarul Machedonschi”, „Sotir și Cămărășăscu”, „Baronescu”⁷⁴. În inițierea și desfășurarea mișcării, aceștia s-au sprijinit pe factorii favorizatori existenți în acel moment atât în situația internă, cât și pe plan extern, prin încordarea provocată de războiul turco-egiptean între Anglia și Franța, încordare care deschidea posibilitatea izbucnirii unui război european, în cursul căruia ar fi avut loc o eventuală înfrângere a Imperiului Otoman, urmată de obținerea independenței țării.

Pe plan politic, programul mișcării conspirative a lui Dumitru Filipescu prevedea instituirea unei republici democratice, egalitatea în fața legilor, abolirea privilegiilor și rangurilor boierești, libertatea personală. Remarcabilă este caracterizarea făcută scopurilor mișcării, în raportul către domnitor a comisiei de anchetă: „sfârșitul acestei conspirații era... să răstoarne oblăduirea de astăzi, să desființeze cea de astăzi politicească organizație a țării, să înființeze îndată o vremelnică oblăduire revoluționară supt numele dă *Directoar* (s.n.), alcătuit de șease mădulari și un prezident; prin aceștia să întocmească o nouă constituție a țării, statornicită pă niște închipuiri de pravili ce întocmise între dânșii, să formeze oștire

⁷¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 95-96.

⁷² *Ibidem*, p. 98.

⁷³ *Dezvăluiri anorime*, în Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 159-160.

⁷⁴ Aceste nume sunt pomenite în *Concluziile din raportul către domnitor al comisiei de anchetă*, vezi *Ibidem*, p. 161. Textul integral e publicat – fără indicarea izvorului și fără semnături – în Ioan C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între anii 1810-1843*. Extras din AARMSI. t. XXXIV, 1912, p. 54-82.

revoluționară, să dăsfiițeze proprietatea și în sfârșit să întocmească viitoarea oblăduire a țării într-o ocârmuire republicană, dând numire țării de nouă romană”⁷⁵.

Chiar în urma eșecului societății secrete din 1840, preocupările de reformare a societății continuă. În a sa *Profesiune de credință politică*, exprimată în 1841, Mitică Filipescu constata că „Țara Românească, țară atât de favorizată de natură, este prost cărmuită. Nu există siguranță nici pentru persoane, nici pentru bunuri. Guvernanții se substituie legii după bunul lor plac”⁷⁶. „Așadar – conchide Filipescu – constatând răul, oare nu există cale de a i se găsi un remediu eficace, radical? De a împăca, de a combina, de a asocia toate interesele fără jignire, fără zguduire? Cred cu tărie că da, ba mai mult: sunt profund convins. E nevoie doar de înțelegere”⁷⁷.

În concluzie, din punct de vedere social și politic, mișcarea din 1840 condusă de Dimitrie Filipescu mergea destul de departe: emanciparea clăcașilor prin împrumut și acordarea unei despăgubiri simbolice pentru moșieri, desființarea tuturor rangurilor și privilegiilor, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor, precum și instaurarea unei republici democratice. Aceste revendicări își vor găsi un loc privilegiat în programele revoluționare de la 1848.

Neputându-se dezvolta într-un cadru legal, în instituțiile politice ale vremii, liberalismul „se afirma viguros în cercuri politice și culturale”. Tineri din afara cercurilor politice propriu-zise activau, în epoca regulamentară, în societăți secrete (unele având rădăcini în francmasonerie), cluburi și cercuri de lectură - îndeosebi a presei străine - librării particulare, care constituiau importante centre de iradiere a ideilor liberale. „Partida națională”, „cristalizată definitiv în 1821”, s-a consolidat până în 1828, reapărând la „suprafața politică mai viguros după 1834”, „s-a afirmat treptat în viața publică românească, uneori cu o mare îndrăzneală, începând din 1837”; „lichidată temporar, va renaște în ambele principate, de numele ei fiind legate o serie de acțiuni social-politice care au premers Revoluția de la 1848”⁷⁸.

Prin diverse acțiuni politice, precum și printr-o largă activitate culturală⁷⁹, oamenii timpului au acționat ca o veritabilă mișcare națională. Principiile Revoluției Franceze, ale iluminismului și romantismului ajunseseră să se impună în cadrul acestor grupări compuse în special din tineri reprezentanți ai boierimii liberale. „Glisarea” generației pașoptiste spre ideile liberalismului francez are loc, așadar, în condițiile existenței unor regimuri politice princiare însoțite de o meticuloasă cenzură, a unei ordini impuse de Sankt-Petersburg și Constantinopol.

Înțelegem să ne cantonăm demersul doar până la intrarea în scenă a generației revoluționarilor de la 1848, deoarece „toporașii muncăi” sunt cei care vor concretiza ideile liberale franceze în societatea românească, începând astfel o nouă etapă: cea manifestă, a liberalismului în acțiune.

Ideile liberale, grefate pe tradiții autohtone, au reprezentat în epoca modernă un puternic stimulent al conștiinței și coeziunii naționale,

⁷⁵ *Ibidem*, p. 162.

⁷⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 165.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 166.

⁷⁸ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic...*, p. 51

⁷⁹ Gh. Platon, *Moldova și începuturile revoluției de la 1848*, Chișinău, Editura Universității, 1993, p. 66.

pregătind opțiunea generală pentru unitate. Chiar dacă, la începuturile sale, liberalismul românesc a apărut și a fost profund marcat, precum cel european, de ideea libertății în evoluția sa istorică, pentru români, libertatea comporta și o componentă națională; iată de ce evoluția lui s-a corelat cu procesul Renașterii Naționale a României Moderne.

Prin *Constituția* adoptată în 1866, în România a fost instituit un regim politic de esență liberală. Creând cadrul legislativ și în genere, suprastructura politică a statului român modern, *Constituția de la 1866* a legiferat: consacrarea intangibilității proprietății de tip capitalist, separarea puterii legislative de cea executivă și judecătorească, crearea regimului parlamentar, proclamarea drepturilor și libertăților individuale burgheze⁸⁰. *Constituția din 1866* este o Constituție liberală, consacrare în planul practicii politice și juridice a liberalismului românesc.

Precedentele Constituției din 1866 se regăsesc pe linia „alternativei naționale” de organizare a statului românesc, fiind reprezentate de „proiectele novatorilor”, ale exponenților „partidei naționale” din perioada anterioară și din timpul revoluției de la 1848, cât și de „dorințele” Adunărilor ad-hoc din 1857. Putem așadar vorbi despre existența, la noi, a unui liberalism întârziat, doar în măsura în care se ia în considerare anul instituționalizării sale - 1866⁸¹.

În concluzie, liberalismul românesc, „principalul curent de gândire și politică socială care a dinamizat viața societății românești în secolul al XIX-lea”⁸², își află *leit-motivurile* în cel francez dar, deși există numeroase conexiuni, influențe și chiar similitudini în evoluția celor două forme de exprimare a liberalismului, varianta românească nu este numai reflexul și refluxul celei franceze.

Românii s-au remarcat în „trufașa citadelă liberală” care era „bătrânul continent” în secolul al XIX-lea, devenind un adevărat „caz”, deoarece la nici una din „națiile ortodoxe” liberalismul nu și-a „asumat atâtea titluri de glorie” încât să „nu-l poți refuza fără să te dezintegrezi din România modernă”.

Și toate acestea de la „pozitivitatea umbrei” Marii Revoluții, eliberare prometeică violentă care, confruntând omul cu exigențele unei libertăți „de cucerit”, n-a făcut decât să pregătească avântul secolelor care au urmat și, desigur, care vor urma.

⁸⁰ Grigore Chiriță, *România la 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale*, în *RdI*, 12, 1978, p. 2215-2216.

⁸¹ Gh. Platon, *Le libéralisme roumain...*, p.71.

⁸² Angela Banciu, *op. cit.*, p. 40.

First Forms of Expression of the Ideas of French Liberalism in the Romanian Principalities

Abstract

The Great French Revolution led to a new political spirit, concerned with the major problems of the Principalities, where the role of the bourgeoisie was fulfilled by the small nobility. The ideas of social and national liberty gave birth to hopes of emancipation from the foreign domination and foundation of the independent, modern State. The political literature of the secondary nobility shows a wider opening to egalitarian and democratic ideas. Documents that express the idea of equality in the political rights of the low nobles and those of the high class represented the expression of the revolutionary principle based on the freedom, equality and warranty of the person. The elaboration of constitution projects, of reform programs represents the main forms of manifestation of the ideas of French liberalism on the Romanian territory until the revolution of 1848.

A peculiarity of the whole evolution of Romanian liberalism is that in the Romanian Principalities the liberal ideas, whose main aim was in the Occidental countries to modernize and release the society from the foreign influence and domination, were directed not against the Old Regime, but against the foreign domination.

Liberal ideas penetrated in the Principalities especially by means of the French tradition. The illuminist model marked the Romanian thinking: it was the base of the different liberal currents of the 19th century and had a major role in the intellectual training of the 1848 generation. We can notice that while we approach the 1848 revolution, the proofs of concern and sympathy to France increase in intensity and its influence becomes more and more profound.